

Research Paper

Sociology in the face of cognitive sciences; An interdisciplinary reflection

Leila Ardebili¹

Received: Jul. 6, 2024; Accepted: Nov. 10, 2024

ABSTRACT

In today's rapidly evolving academic landscape, the emergence of new sciences necessitates a reevaluation of classic theories and concepts through an interdisciplinary lens. One notable field making waves is cognitive science, which offers compelling theories and insights into the workings of the mind and cognitive processes. This has prompted scholars interested in the interplay between cognition and culture to critically assess the contributions of cognitive studies to our understanding of social and cultural phenomena. Among the disciplines affected are the social sciences, particularly sociology. Over the past few decades, sociologists have sought to revise their foundational concepts and theories in light of findings from cognitive science, especially those from cognitive psychologists and neuroscientists. This has led to the establishment of a new interdisciplinary field known as cognitive sociology. However, like any emerging discipline, cognitive sociology grapples with internal tensions stemming from differing perspectives. This article aims to explore the historical approaches and traditions within this nascent field using an analytical-descriptive method. It will demonstrate how adopting a balanced perspective between strong and weak interpretations of the relationship between culture and cognition can foster a productive and synergistic dialogue between sociology and cognitive sciences, ultimately enriching the field of cognitive sociology.

Keywords: cognitive sciences, cognitive sociology, culture and cognition, inter-discursive tension

1. Assistant Professor of Anthropology, Department of Science and Technology studies, Institute for Cultural, Social and Civilization Studies, Tehran, Iran

✉ ardebili@iscs.ac.ir

INTRODUCTION

Examining two common approaches in Cognitive Sociology, such as Zerubavel and DiMaggio, as well as the traditions emerging from classical sociology that have influenced these two approaches, i.e. Durkheimian, Goffmanian and Bourdieuan tradition, this article has shown that there are two dominant discourses in contemporary cognitive sociology about the relationship between culture and cognition; which are isolationist discourse (weak version) and reductionist discourse (strong version). The scholars in isolationist discourse, which uses sociology to explain cognitive capabilities, believe that the cognition of an individual is an epiphenomenal entity that is determined by the context of culture and society, on the other hand, the scholars in reductionist discourse believe that it is the individual knowledge that produces macro-level of cultural phenomena and not the other way around.

The advocates of the strong version, who are strongly opposed to isolationist sociology, believe that keeping sociology alive and active in cognitive science era could not be achieved by "quasi-interdisciplinary" fields with the titles of "Sociology X", such as "Sociology of Culture and Knowledge". They argue that since the isolationist approach ignores actual cognitive sciences: rather than going to the established experts on cognition, it seeks to re-conceptualize their research object, it could not encourage any actual interdisciplinary exchange. Some consider the origin of isolationist approach is the "sociological hubris" in not even bothering to engage with decades of research in a field, a hubris which resembles the early 20th century ambition of sociology to become the queen of social sciences. The critics of the isolationist approach, believes that in order for cognitive sociology to maintain its dynamism and contribute to the production of science, it must engage with cognitive science and keep in mind the assumption that cognitive scientists know more than them about cognition and mind and their findings could help sociologists in better understanding of culture and society.

On the other hand, we should be aware of the serious threat in strong version (reductionist view) of cognitive science in the realm of sociology. Since this reductionist view defends the abandonment of the cultural sociology concepts and theories. In other words, rather than cultural sociology turning towards cognitive science, the defenders of reductionist view want to put aside cultural sociology and its traditions from cognitive sociology and they want to make sociology a branch of cognitive psychology, which scholars like Durkheim tried to avoid it. Therefore, the reductionist view of sociology and its several hundred years of achievements is a big obstacle in the way of attracting the attention of sociologists to the interdisciplinary fields of cognitive sociology, not having even a course of cognitive sociology or even cognitive anthropology in social science departments in Iran can be seen as an

example of this claim. One of the reasons for the refusal of accepting cognitive social science is that social science thinkers, in addition to their misinterpretations of the concept of cognition, when faced with the overlooking the achievements of social sciences in the reductionist discourse, become worried about reducing their achievements to the psychology and cognitive neuroscience. Therefore, applying such a reductionist view to social sciences in cognitive sociology is a path that will lead us to astray instead of achieving prosperity.

PURPOSE

Now an important question will arise whether cognitive sociology should adopt one of these two stands or there is a moderate way in which we can have a fruitful contribution with cognitive sciences without ignoring the value of cultural sociology. In other words, can we consider neurons and mental schemas as the micro-foundation of culture in a way that do not trivialize concepts such as social phenomena and logic of actions? It should not be forgotten that according to DiMaggio (7991), cognitive sociology will be scientifically valuable when it does not marginalize the concepts and perspectives of cognitive science and cultural sociology and can adapt these conceptual frameworks to each other.

METHODOLOGY

Using an analytical-descriptive method this article aims to explore the historical approaches and traditions within cognitive sociology.

FINDINGS

As a result, we can find a moderate way that translates the concepts between these two. Such an approach can be achieved only through the design of a larger and more inclusive field called "Cognitive Cultural Sociology". In this way, the existing theories in sociology can be tested against the findings of cognitive psychology and cognitive neuroscience, because this path will help sociology and its theories to achieve explanatory adequacy in addition to observational and descriptive adequacy. In other words, by taking such an approach, one can find an answer to the questions, e.g., whether a religious upbringing affects our mental processing and our conceptualization of the world and does this claim have a psychological reality, or why people in different religious traditions conceptualize social phenomena in different ways and take different actions.

CONCLUSION

By adopting such a moderate path, we can re-evaluate the findings of various fields of cognitive science in the field of sociological research and show how much what happens in the laboratory of cognitive neuroscience and cognitive psychology have a social reality in our daily lives.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

NOVELTY

This article demonstrate how adopting a balanced perspective between strong and weak interpretations of the relationship between culture and cognition can foster a productive and synergistic dialogue between sociology and cognitive sciences, ultimately enriching the field of cognitive sociology.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest has been declared by the author.

BIBLIOGRAPHY

- Alexander, J. C. (2003). *The meanings of social life: a cultural sociology*. New York: Oxford University Press.
- Ardabili, L. (2015). *Dāramadi bar ensān-šenāsi-ye šenāxti, nazariyaha va mafāhim* [An Introduction to Cognitive Anthropology: Theories and Concepts]. Tehran, Iran: Elmi va Farhangi.
- Backhouse, R. E., & Fontaine, P. (2010). *The history of the social sciences since 1945*. New York: Cambridge University Press.
- Berger, P. L., & Luckmann, Th. (1966). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Brekhus, W. H. & Ignatow, G. (2017). Cognitive sociology and the cultural mind: debates, directions, and challenges. In W. Brekhus & G. Ignatow (Eds.), *the oxford handbook of cognitive sociology* (pp.1-30). Oxford Handbooks.doi:10.1093/oxfordhb/9780190273385.013.8
- Brekhus, W. H. (2015). *Culture and cognition: patterns in the social construction of reality*. Cambridge: Polity Press.
- Cerulo, K. A. (2010). Mining the intersections of cognitive sociology and neuroscience. *Poetics*, 38(2), 115–32. doi:10.1016/j.poetic.2009.11.005
- Cerulo, K. A. (2014). Continuing the story: maximizing the intersections of cognitive science and sociology. *Sociological Forum*, 29(4), 1012–1019 doi.org/10.1111/socf.12135
- Cerulo, K. A. (2017). Embodied cognition: sociology's role in bridging mind, brain, and body. In Brekhus, Wayne H., & Ignatow, G. (eds), *the oxford handbook of cognitive sociology*. Oxford Handbooks. doi:10.1093/oxfordhb/9780190273385.013.5
- Cerulo, K. A., Leschziner, V., & Shepherd, H. (2021). Rethinking culture and cognition. *Annual Review of Sociology*, 47, 63-85. doi.org/10.1146/annurev-soc-072320-095202
- Cicourel, A. (1973). *Cognitive sociology: language and meaning in social interaction*. New York: Free Press.
- Clark, A. (1997). *Being there: putting brain, body, and world together again*. Cambridge: MIT Press.
- Dabirmoghaddam, M. (2000). *Zabānšenāsi-ye nazari: peydāyesh va takvin-e dastur-e zāyeshi* [Theoretical Linguistics: The Emergence and Development of Generative Grammar]. Tehran, Iran: SAMT.
- Danna, K. (2014). The study of culture and cognition. *Sociological Forum*, 29(4). doi.org/10.1111/socf.12133.
- Dewey, J. (1930). *Human nature and conduct: an introduction to social psychology*. New York: Modern Library.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- DiMaggio, P. (1997). Culture and cognition. *Annual Review of Sociology*, 23(25), 263–87. doi:10.1146/annurev.soc.23.1.263
- DiMaggio, P. (2002). Why cognitive (and cultural) sociology needs cognitive psychology. In Curelo, Karen A. (ed), *culture in mind: toward a sociology of culture and cognition*. New York & London: Routledge. doi:10.4324/9780203904701
- Doidge, N. (2007). *The brain that changes itself*. New York: Viking press.
- Durkheim, E. (1953). *Sociology and philosophy*. Glencoe, IL: Free Press.
- Durkheim, E. (1973). The dualism of human nature and its social conditions. In Bellah, Robert N. (ed), *on morality and society: selected writings*. Chicago: Univ. of Chicago Press. doi:10.3167/175223005783472211
- Durkheim, E. (1995). *The elementary forms of religious life* (Karen E.Fields, Trans). New York: Free Press.
- Durkheim, E., & Mauss, M. (1963). *Primitive classification*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Eliasoph, N., & Lichterman, P. (2003). Culture in interaction. *American Journal of Sociology*, 108:735–94. doi:10.1086/367920
- Farasatkah, M. (2017). Zehn va hame čiz: tarhvāre-hāyi barāye zistan [Mind and Everything: Schemas for Living]. Tehran, Iran: Kargadan.
- Fleck, L. (1979). *Genesis and development of a scientific Fact*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fotovvatian, A., Sadafi, M., & Kalantari, A. (2021). A new perspective on cognitive sociology; Zerubavel and the problem of cognition. *Sociological Review*, 28(1), 9-28. doi: 10.22059/jsr.2021.84475
- Ganguly, K. & Poo, M. (2013). Activity-dependent neural plasticity from bench to bedside. *Neuron*, 80(3):729–41. doi:10.1016/j.neuron.2013.10.028
- Goffman, E. M. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday.
- Huttenlocher, P. R. (2002). *Neural plasticity: the effects of environment on the development of the cerebral cortex*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
- Ignatow, G. (2007). Theories of embodied knowledge: new directions for cultural and cognitive sociology?. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37(2),115–35. doi:10.1111/j.1468-5914.2007.00328.x
- Lizardo, O. (2007). Mirror neurons’ collective objects and the problem of transmission: reconsidering stephen turner’s critique of practice theory. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 37,319–50. doi:10.1111/j.1468-5914.2007.00340.x
- Lizardo, O. (2014). Beyond the comtean schema: the sociology of culture and cognition versus cognitive social science. *Sociological Forum*, 29(4),983–89. doi:10.1111/socf.12130
- Lizardo, O. (2015). Culture, cognition and embodiment. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 5, 576–81. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.10442-8

- Lizardo, O. (2017). Pierre Bourdieu as cognitive sociologist. In W. Brekhus & G. Ignatow (eds.), *the oxford handbook of cognitive sociology* (pp.65-80). Oxford Handbooks. doi:10.31235/osf.io/9fb6h
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and utopia*. London: Routledge.
- Mauss, M. (1973). Techniques of the body. *Economy and Society*, 2, 70–88. doi:10.1080/03085147300000003
- Simmel, G. (1964). *Conflict and the web of group-affiliations*. New York: Free Press.
- Soroori Sarabi, A., Zamani, M., Ranjbar, S., Rahmatian, F. (2023). Innovation – But with Risk: The Strategic Role of IT in Business Risk Management. *Journal of Cyberspace Studies*, 7 (2)
- Strydom, P. (2007). A cartography of contemporary cognitive social theory. *European Journal of Social Theory*, 10(3), 339-356. doi:10.1177/1368431007080699
- Swidler, A. (1986). Culture in action: symbols and strategies. *American Sociological Review*, 51(2), 273–86. doi.org/10.2307/2095521
- Swidler, A. (2001). *Talk of love: how culture matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tomraee, S., Toosi, R. & Aarsalani A. (2024) Perspectives of Iranian Clinical Interns on the Future of AI in Healthcare. *Journal of Cyberspace Studies*, 8(2)
- Turner, S. (2007). Social theory as a cognitive neuroscience. *European Journal of Social Theory*, 10(3), 357–74. doi:10.1177/1368431007080700
- Vaisey, S. (2009). Motivation and justification: a dual-process model of culture in action. *American Journal of Sociology*, 114(6), 1675–1715. doi:10.1086/597179
- Wacquant, L. (1998). The prizefighter's three bodies. *Ethnos*, 63(3), 325–52. doi:10.1080/00141844.1998.9981579
- Weber, M. (1920/1992). *The protestant ethic and the spirit of capitalism* (Talcott Parsons, trans.). London and New York: Routledge.
- Zamani, M., Hosseini, S, H., & Rahmatian, F. (2024). The Role of Education in Successful Business Management. *Journal of Cyberspace Studies*, 8(2).
- Zerubavel, E. (1997). *Social mindscapes: an invitation to cognitive sociology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

مقاله پژوهشی

جامعه‌شناسی در مواجهه با علوم شناختی؛ تأملی میان‌رشته‌ای

لیلا اردبیلی^۱

دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۵؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۰

چکیده

امروزه با ظهور حوزه‌های جدید علم لزوم بازنگری آثار کلاسیک و به‌روزرکردن نظریه‌های مطرح در صورت‌های کلاسیک علم و ایجاد یک حوزه میان‌رشته‌ای از هر زمان دیگر ضروری‌تر است. یکی از این عرصه‌های نوظهور، علوم شناختی است که با نظریه‌ها و مفاهیم تأمل‌برانگیزی که در زمینه مطالعات ذهن/شناخت مطرح کرده است، هر علمی که به موضوع ذهن و چرایی و چگونگی رفتار و عمل انسان‌ها علاقمند است را وادار می‌کند تا با دستاوردهای آن موضوعی اتخاذ کند. از جمله این علوم، علوم اجتماعی به‌طور کل و جامعه/انسان‌شناسی به‌طور خاص است که در چند دهه اخیر اندیشمندان آن تلاش کرده‌اند تا با بازنگری مفاهیم اساسی و نظریه‌های خود در آینه دستاوردهای علوم شناختی، به‌خصوص روان‌شناسی و عصب‌شناسی شناختی، طرح حوزه میان‌رشته‌ای جدیدی با عنوان جامعه‌شناسی شناختی را درپندازند. البته مانند برخی علوم تازه تأسیسی که ریشه در آرای کلاسیک‌ها و چشم به دستاوردهای علوم جدید دارد، گفتمان‌های متداول در جامعه‌شناسی شناختی نیز دچار کشمکش‌هایی از درون هستند. این مقاله سعی دارد تا با روشی تحلیلی-توصیفی نگاهی به تاریخچه رویکردها و سنت‌های این علم نوخاسته بیندازد و با شناسایی و معرفی گفتمان‌های مطرح در آن و مشخص کردن تنش‌های میان این گفتمان‌ها نشان دهد که چگونه می‌توان با پیش گرفتن مسیری میانه در بین دو خوانش تقلیل‌گرا و انزواگرا از رابطه بین فرهنگ و شناخت امکان گفت‌وگوی مؤثر و هم‌افزای جامعه‌شناسی و علوم شناختی را زیر عنوان جامعه‌شناسی شناختی فراهم آورد.

کلیدواژه‌ها: تنش بین‌گفتمانی، جامعه‌شناسی شناختی، رابطه فرهنگ و شناخت، علوم شناختی

۱. استادیار انسان‌شناسی، گروه مطالعات علم و فناوری، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، تهران، ایران

ardebili@iscs.ac.ir ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

سنگ بنای علوم اجتماعی به طور خاص، و علوم انسانی به طور عام را می توان مسئله مناقشه برانگیز طبیعت در برابر تربیت^۱ دانست. با نگاهی به تاریخ علوم انسانی از این منظر، خواهیم دید که مناقشه اصلی رشته هایی که رفتار آدمی را بررسی می کنند بر سر همین مسئله طبیعت و تربیت است. از این رو، در طول تاریخ علوم انسانی و فلسفه همواره دو صف آرایی اندیشگانی متفاوت در مورد تحلیل رفتار آدمی وجود داشته است؛ از یک سو برخی رفتار انسان را امری ذاتی و از سوی دیگر برخی آن را دانشی اکتسابی به شمار می آورند. به بیان دیگر، پژوهش های اولیه ای که تلاش داشتند تا به مسئله نقش طبیعت و تربیت در رفتار آدمی پاسخ دهند به دو دسته قابل تقسیم هستند؛ آن هایی که ویژگی های شخصیتی فرد را به عوامل طبیعی و موروثی نسبت می دهند و کسانی که تنوع موجود در ویژگی های شخصیتی را محصول عوامل تربیتی و محیطی می دانند (هوتنلوخر^۲، ۲۰۰۲).

پیشرفت های جدید علمی ابزارهایی را در اختیار اندیشمندان قرار داده اند که برای این دوگانه پرسش برانگیز پاسخ های قانع کننده تری ارائه کنند. برای مثال، نتایج پژوهش ها در شاخه فراژن شناسی^۳ به ما نشان داده اند که چگونه عوامل محیطی باعث خاموش و روشن شدن ژن ها می شود و بر نحوه بروز و خوانده شدن ژن ها تأثیر می گذارند (دویج^۴، ۲۰۰۷. فصل سوم). علاوه بر این، در چند دهه اخیر دستاوردهای علوم شناختی، به ویژه روان شناسی و علوم اعصاب شناختی، به ما می گویند که انسان مجهز به سخت افزاری برای یادگیری و سازگاری است. به عبارت دیگر، در طبیعت ما ظرفیتی وجود دارد که به ما کمک می کند تا با محیط اطراف سازگار شویم و از آن تأثیر بگیریم. در همین راستا، علوم اعصاب شناختی به این پاسخ دست یافته است که طبیعت و تربیت هر دو در

مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی

۶

دوره ۱۷، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۳
پیاپی ۶۵

1. Nature vs. Nurture
2. Huttenlocher
3. epigenetics
4. Doidge

شکل‌گیری رفتار دخیل هستند و در این امر با هم در تعامل اند. همچنین دستاوردهای این علم نشان داده‌اند که چگونه مغز انسان به‌طور مداوم خود را با تجربه‌های جدید سازگار می‌کند و بر طبق آنچه آن را انعطاف‌پذیری عصبی^۱ یا انعطاف‌پذیری مغز^۲ می‌نامند، مغز به‌صورتی جسمانی اتصالات سیناپسی خود را مجدداً ساختارمند می‌کند تا شبکه‌های عصبی جدید مرتبط با تجربه‌های در حال وقوع را شکل دهد (گانگولی^۳ و پو^۴، ۲۰۱۳: فصل دوم). به این ترتیب، مغز از طریق سازگاری با تجربه به شکل کارآمدی در محیط مربوط عمل می‌کند. نتیجه‌ای که هرچند به‌طور غیرمستقیم می‌توان از بحث انعطاف‌پذیری عصبی به دست آورد این است که همه تجربه‌ها و محیط‌ها در شکل‌گیری رفتار ما تأثیرگذارند. بنابراین، یافته‌های جدید در علوم مختلف در قرن بیستم، از جمله علوم شناختی که اساساً به رابطه میان ذهن/مغز و محیط می‌پردازند، اهمیت تازه‌ای به عوامل اجتماعی و فرهنگی و تأثیر آنها بر رفتار می‌بخشد آنچه که یکی از تجلیات ظرفیت ذهنی/مغزی آدمی است.

البته پیش از دستاوردهای جدید شناختی و عصب‌شناختی، این جامعه‌شناسان فرهنگی و انسان‌شناسان بودند که به‌واسطه مشاهدات میدانی خود در جوامع و فرهنگ‌های مختلف این ادعا را مطرح کردند که تجربه‌ها و رفتارهای ما متأثر از محیط اطراف، روابط، و کلیه نظام‌های اجتماعی-فرهنگی ما است. اما همواره وقتی این دست ادعاها وارد میدان میان‌رشته‌ای می‌شد این پرسش مطرح بود که تا چه اندازه دارای واقعیت روان‌شناختی^۵ هستند و اساساً سهم محیط یا تربیت در شکل‌گیری رفتارها و کنش‌های آدمی چه اندازه است و سهم طبیعت چطور؟ (اردیلی، ۱۳۹۴، ۳۰-۱۵).

این پرسش‌های مناقشه‌برانگیز در نهایت اندیشمندان این حوزه‌ها را به فهم این مهم سوق داد که همان‌طور که جامعه‌شناسان فرهنگی نمی‌توانند به‌تنهایی به عوامل دخیل در

1. neuroplasticity
2. brain plasticity
3. Ganguly
4. Poo
5. psychological reality

شکل‌گیری رفتار پی ببرند و به پرسش مناقشه‌برانگیز طبیعت و تربیت پاسخ دهند، شناخت‌شناسان و به‌طور خاص روان‌شناسان و عصب‌شناسان نیز به‌تنهایی نمی‌توانند چرایی رفتارها و کنش‌ها افراد را تبیین کنند. از همین روست که گفته می‌شود امروزه فهم رابطه میان فرهنگ و شناخت و چگونگی و چرایی این رابطه از هر زمان دیگری مهم‌تر است و ضرورت بسط میان‌رشته‌ای‌ها مانند جامعه‌شناسی شناختی و انسان‌شناسی شناختی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (اردبیلی، ۱۳۹۴).

آنچه امروز در دنیا، به‌خصوص در جامعه علمی ایران، به چشم می‌خورد آن است که اگرچه فهم نسبتاً خوبی از شناخت و سازوکارهای شناختی در میان روان‌شناسان، زبان‌شناسان، عصب‌شناسان و غیره وجود دارد و چارچوب‌های نظری و کاربردی مفیدی در مورد تحلیل مسائل فرهنگی و جامعی در اختیار اهالی علوم اجتماعی به‌ویژه، جامعه‌شناسان، انسان‌شناسان و علوم ارتباطات و غیره نیز هست، اما هنوز نظریه و مدلی برای چگونگی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری این دو بر هم و از هم در جامعه ایرانی وجود ندارد. هنوز اطلاعات کافی از این موضوع در دست نیست که چگونه فرهنگ/جامعه و متعلقات آنها مانند سیاست، تاریخ، دین و غیره بر نحوه جهان‌بینی افراد یک جامعه و در نتیجه کنش‌ها، رفتارها، تصمیم‌گیری‌ها، داورهای آنها تأثیر می‌گذارد و از آنها تأثیر می‌پذیرد (فتوتیان و همکاران، ۱۴۰۰). به عبارت دیگر، ما هنوز نتوانسته‌ایم در جامعه علمی علوم اجتماعی و علوم شناختی ایرانی دریابیم که چگونه فرهنگ ایرانی به شناخت و ذهن ایرانی قابل تأویل است و برعکس. جست‌وجو برای پاسخ به پرسش‌هایی از این دست پرده از چرایی ضرورت جامعه‌شناسی شناختی برای فهم جامعه امروز ایران برمی‌دارد. البته در داخل کوشش‌های بعضاً قابل‌توجهی در این راستا انجام شده است که از جمله آنها می‌توان به کتاب ذهن و همه چیز: طرح‌واره‌هایی برای زیستن (فراستخواه، ۱۳۹۶) اشاره کرد که در آن نویسنده تلاش کرده است تا با توجه به مفاهیم مطرح در جامعه‌شناسی ذهن نشان دهد که چگونه ذهن ایرانی هویت ملی خود را ادراک می‌کند؛ اما باید توجه داشت که این نوع آثار بسیار اندک هستند که دلیل آن را در ادامه خواهیم گفت.

یکی از مشکلات موجود بر سر راه برقراری یک ارتباط بینارشته‌ای هم‌افزا میان این دو حوزه، یعنی علوم اجتماعی-فرهنگی و علوم شناختی، آن است که پژوهشگران این دو حوزه هنوز به زبان مشترکی برای فهم یکدیگر دست نیافته‌اند. حتی مفاهیم پایه در این دو حوزه از تفکر علمی به شکل‌های متفاوتی به کار گرفته می‌شوند که دیماجیو^۱ (۱۹۹۷، ۲۶۴) آن را «عدم تطابق دو شیوه اندیشگانی» می‌نامد. برای مثال، بسیاری از اندیشمندان حوزه شناخت، «فرهنگ» را چیزی مرتبط با هنر و سنت و آداب و رسوم می‌دانند و از سوی دیگر، تلقی جامعه/انسان‌شناسان فرهنگی از «شناخت» همان شیوه اندیشیدن است. این فهم‌های متفاوت از این دو مفهوم نشان می‌دهند که تلقی هر یک از این رشته‌ها از موضوع پژوهش دیگری، بسیار ابتدایی است و در نتیجه بدیهی است که هر یک دیگری را نامرتبط با موضوع کار خود بدانند. این در حالی است که دو مفهوم شناخت و فرهنگ ربط وثیقی به هم دارند به نحوی که می‌توان شناخت را بررسی پردازش‌های ذهنی الگوهای تجربه‌شده (در فرهنگ و جامعه) در نظر گرفت و فرهنگ را مدل‌سازی و الگومندی فرهنگی-اجتماعی تجربه‌ها در ذهن و شناخت تلقی کرد. از این رو، شاید بتوان ادعا کرد که حوزه میان‌رشته‌ای علوم اجتماعی شناختی به طور عام، و رشته‌های خاصی مانند جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی شناختی می‌توانند پلی باشند میان مطالعات شناخت و فرهنگ و از طریق آن‌ها می‌توان نظریه‌ها، روش‌ها، دایره واژگان و مناظری را خلق کرد که امکان گفت‌وگو میان این دو حوزه را میسر سازد؛ گفت‌وگویی هم‌افزا که می‌تواند تقسیم‌بندی‌های جعلی در دانشگاه‌ها را از بین ببرد؛ تقسیم‌بندی‌هایی که بر اساس آنها رشته‌هایی که ذهن را مطالعه می‌کنند از رشته‌هایی که فرهنگ‌ها یا جوامع را مطالعه می‌کنند از هم جدا هستند.

از منظری دیگر نیز می‌توان به ضرورت حضور جامعه‌شناسی شناختی در نقشه علمی و آموزشی دانشگاه‌های کشور اشاره کرد؛ اگر سه سطح کفایت مشاهده‌ای^۲،

1. DiMaggio

2. observatory adequacy

کفایت توصیفی^۱ و کفایت تبیینی^۲ را شرط مهم نظریه‌های علمی در نظر بگیریم (دبیرمقدم، ۱۳۷۹)، با دستاوردهای جالب توجه در علوم شناختی می‌توان گفت که امروز اندیشمندان علوم اجتماعی می‌توانند با بهره‌گیری از این دستاوردها به کفایت تبیینی نظریه‌های خود در مورد چگونگی تأثیر ذهن بر جامعه و برعکس دست پیدا کنند. به بیان واضح‌تر، اگرچه کسانی مانند موس^۳ و دورکیم^۴ (ذهن جمعی^۵)، وبر^۶ (ذهن پروتستانی)^۷، زمیل^۸ (ذهنیت)^۹، بوردیو^{۱۰} (عادت‌واره)^{۱۱} توانسته‌اند در زمان خود نظریه‌هایی را در مورد چگونگی رابطه میان ذهن و جامعه ارائه دهند، اما نظریه‌های آنها بیشتر از هر چیز کفایت مشاهده‌ای و توصیفی داشته است، یعنی توانسته‌اند آنچه را که در جامعه می‌بینند توضیح دهند و به بهترین وجه در زمان خود توصیف نمایند، اما با نگاهی به دستاوردهای نظری آنها می‌بینیم که نظریه‌هایشان فاقد کفایت تبیینی لازم برای تصریح چرایی این تأثیر هستند؛ آنچه بی‌شک تنها به کمک کوششی میان‌رشته‌ای به دست خواهد آمد. این درحالی است که امروز با دستاوردهای علوم چون عصب‌شناسی شناختی، روان‌شناسی شناختی و زبان‌شناسی شناختی و به‌ویژه مباحث مطرح در هوش مصنوعی و علوم رایانه‌ای می‌توان به نظریه‌های آنها عمق تبیینی بخشید. با هدف کوتاه کردن دیوار تقسیم‌بندی‌ها و کم‌رنگ کردن مرزکشی‌های میان علوم شناختی و علوم اجتماعی، این مقاله در تلاش است با نگاهی تحلیلی به تاریخچه تکوین رویکردها و سنت‌های جامعه‌شناسی شناختی نشان دهد که چگونه می‌توان از

1. descriptive adequacy
2. explanatory adequacy
3. Mauss
4. Durkheim
5. collective mind
6. Weber
7. protestant mind
8. Simmel
9. mentality
10. Bourdieu
11. Habitus

دستاورد‌های علوم شناختی برای درک بهتر فرهنگ و جامعه استفاده کرد و با وارد کردن متغیری به نام ذهن/مغز، که امروز به مدد دستاورد‌های جدید شناخت‌شناسان تصویر روشن‌تری از آن در اختیار داریم، به فهم دقیق‌تری از رابطه میان ذهن و فرهنگ/جامعه دست یافت و پایه‌های حوزه‌ای میان‌رشته‌ای به نام جامعه‌شناسی شناختی را قوی‌تر کرد.

۲. نگاهی به رابطه میان فرهنگ و شناخت/ذهن در آثار کلاسیک جامعه‌شناسی

رد پای رابطه میان فرهنگ و شناخت را می‌توان در سال‌ها پیش از ظهور و توسعه علوم شناختی، در برخی آثار کلاسیک جامعه/انسان‌شناسی یافت. برای مثال، فلک^۱ (۱۹۳۵) در آثار خود با استفاده از مضمون «اجتماع فکری»^۲ تلاش داشت تا نشان دهد که چگونه گروه‌های اجتماعی در یک جامعه از جهان‌بینی‌ها و شیوه‌های خاصی برای اندیشیدن و ایده‌هایی درباره واقعیت/حقیقت به صورت مشترک استفاده می‌کنند. در همان زمان، مانهایم^۳ (۱۹۳۶) درباره ساختارهای اجتماعی و ذهنی و تعامل این ساختارها با هم صحبت می‌کرد تا نشان دهد که شناخت افراد محصول اجتماعاتی است که فرد جزئی از آن محسوب می‌شود. در واقع مانهایم معتقد بود که افراد به تنهایی نمی‌اندیشند بلکه در اندیشه افرادی که با همراه آن‌ها به یک جامعه تعلق دارند مشارکت می‌کنند (مانهایم، ۱۳۹۶).

به علاوه، نظریه پردازان کلاسیک دیگر در حوزه جامعه‌شناسی نیز به نقش و جایگاه فرد در فرهنگ و ساختار اجتماعی توجه کرده‌اند و نقش این ساختارها در تفکر انسان را مورد بررسی قرار داده‌اند. برای مثال، مارکس^۴ معتقد بود که افراد بر اساس جایگاه اقتصادی خود در ساختار اجتماعی به گونه‌ای متفاوت می‌اندیشند و در آثار خود بر رابطه میان پایگاه اجتماعی فرد و اقتصاد تأکید داشت زیرا بر این باور بود که این عوامل بر

1. Fleck

2. thought community

3. Mannheim

4. Marx

نحوه اندیشیدن انسان تأثیر می‌گذارد. همچنین زیمل^۱ (۱۹۶۴) معتقد بود که افراد و اندیشه آن‌ها حاصل روابط اجتماعی و وابستگی متقابل آن‌ها به دیگران است. وبر در کتاب اخلاق پروتستانی و روحیه سرمایه‌داری^۲ (۱۹۲۰/۱۹۹۲) نشان داد که چگونه فرهنگ و اخلاق دینی می‌تواند موجبات تحولات ذهنی-روحی افراد را فراهم کند. در واقع، وبر در این اثر برای یک مفهوم ذهنی، تحلیلی علی-تاریخی ارائه کرد که نوع نگاهش در این کتاب می‌تواند برای جامعه‌شناسان شناختی بسیار راهگشا باشد.

امیل دورکیم در اکثر آثار خود با تأکید بر واقعیت اجتماعی و تأثیر آن بر قابلیت‌های ذهنی انسان تلاش داشت تا نشان دهد که چگونه فرهنگ و جامعه به اندیشه و ذهن انسان سامان می‌بخشد. در همین راستا، دورکیم به ویژه در کتاب صور ابتدایی حیات دینی^۳ (۱۹۹۵) نشان داد که چگونه مفاهیم ذهنی برآمده از فرهنگ و جامعه است. مارسل موس^۴ (۱۹۷۳) نیز که در سنت دورکیمی مشغول به پژوهش بود حتی پا از این فراتر گذاشته و در مقاله‌ای تحت عنوان «تکنیک‌های بدنی»^۵ نشان داد که نه تنها نحوه تفکر انسان‌ها بلکه نوع حرکات بدنی و استفاده از بدن در فرهنگ‌های مختلف تحت تأثیر آموزه‌های فرهنگی-دینی و رخداد‌های تاریخی است.

برگر و لاکمن^۶ (۱۹۶۶) آنجا که درباره ساخت اجتماعی واقعیت^۷ صحبت می‌کنند و بر نقش شناخت و طرح‌واره ذهنی اکتسابی در برهم‌کنش‌های اجتماعی تأکید می‌کنند بیشترین قرابت را با نظریه‌های مطرح درباره رابطه میان جامعه/فرهنگ و شناخت دارند. در واقع، رساله تأثیرگذار برگر و لاکمن درباره «ساخت اجتماعی واقعیت» دقیقاً بر این نکته تأکید دارد که معرفت و اندیشه بشری ماهیتی اجتماعی و میان‌ذهنیتی دارد؛ ادعایی که امروز در برخی از شاخه‌های علوم شناختی، به‌ویژه در انسان‌شناسی شناختی شاهد

1. Simmel
2. The Protestant ethic and the spirit of capitalism
3. The elementary forms of religious life
4. Marcel Mauss
5. Techniques of the body
6. Berger & Lockman
7. social construction of reality

آن هستیم. از این رو، می توان ادعا کرد که آثار این نظریه پردازان کلاسیک جامعه شناسی نقطه آغازی است برای فهم مؤلفه های میان ذهنیتی و فرهنگی مختلف دخیل در شکل دهی به تفکر و فهم بشر.

فصل مشترک این نظریه پردازان آن است که آنها انسان ها را موجوداتی اندیشمند می دانند که پیش از هر چیز موجودی فرهنگی- اجتماعی هستند، نه یک گونه زیستی عام یا فردی منحصر به فرد که شیوه اندیشیدن شان متأثر از بافت فرهنگی و وابستگی های اجتماعی آن هاست. به همین دلیل است که برخی معتقدند در جامعه شناسی شناختی، که از زیرشاخه های مهم علوم شناختی است و از دهه ۹۰ میلادی مورد توجه قرار گرفته، می توان با توجه به ادبیات کلاسیک جامعه شناسی سه سنت دورکیمی، گافمنی و بوردیویی را پایه ریزی کرد. اما پیش از اینکه به این سه سنت پردازیم، ابتدا بهتر است نگاهی داشته باشیم به تکوین اصطلاح جامعه شناسی شناختی و تاریخچه به کارگیری آن و دورویکرد معطوف به این اصطلاح.

۱-۲. طرح و تکوین اصطلاح «جامعه شناسی شناختی»

اصطلاح «جامعه شناسی شناختی» اولین بار توسط آرون سیکورل^۱ در کتابی به نام جامعه شناسی شناختی: زبان و معنا در برهم کنش اجتماعی^۲ آمده است که در سال ۱۹۷۳ به چاپ رسید. در این کتاب سیکورل به نقش زبان و تفسیر در برهم کنش های اجتماعی تأکید کرده و بیان داشته است که جامعه شناسی باید خود را وقف بررسی این برهم کنش ها کند نه ساختارهای اجتماعی انتزاعی. سیکورل به این موضوع علاقه مند بود که چگونه گفتار و زبان به صورت پیچیده درون بافت اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته است، و در این راستا چگونه کودکان ساختار اجتماعی و معنای اجتماعی را طی جامعه پذیری^۳ زبان و تعامل میان نسلی از بزرگسالان فرامی گیرند. البته کتاب سیکورل به دلیل سخت نویسی و استفاده از دایره واژگانی و چارچوب های جامعه شناسی نامنطبق با

1. Cicourel

2. Cognitive sociology: language and meaning in social interaction

3. socialization

جریان غالب آن دوران، چندان مورد اقبال هم‌عصرانش واقع نشد (برکس و ایگناتو^۱، ۲۰۱۷، ۱-۳۰).

پس از طرح اصطلاح «جامعه‌شناسی شناختی» توسط سیکورل، ۲۵ سال طول کشید که این اصطلاح مجدداً در آثار جامعه‌شناسان دیگر بکار رود و به این ترتیب دو اثر مهم در تاریخ جامعه‌شناسی شناختی ظاهر شود؛ یکی از این آثار کتاب اویتار زروباول^۲ (۱۹۹۷) با عنوان چشم‌اندازهای اجتماعی: گامی به‌سوی جامعه‌شناسی شناختی^۳ بود و دیگری مقاله دوران‌ساز پاول دماجیو^۴ (۱۹۹۷) با عنوان «فرهنگ و شناخت»^۵ بود که در مجله جامعه‌شناسی امریکایی^۶ به چاپ رسید، آثاری که به طرز معناداری هر دو در اواخر دهه ۹۰ به چاپ رسیدند.

به نظر نگارنده، شاید بتوان معناداری این تاریخ را به دو دلیل منتسب دانست. اول اینکه دهه ۹۰ هم‌زمان است با کم‌رنگ‌شدن تعلق خاطر اندیشمندان به رویکردهای موجود در جریان اصلی شناختی که مهم‌ترین آن‌ها بحث جهان‌شمولی‌های شناختی است. به تدریج پژوهشگران در حوزه‌های مختلف، به‌ویژه انسان‌شناسی شناختی و زبان‌شناسی شناختی در پژوهش‌های خود در فرهنگ‌های مختلف دریافتند که اگرچه مکانیسم‌شناختی-ذهنی مانند استعاره‌های مفهومی یا طرح‌واره‌ها اموری جهان‌شمول هستند و در سیستم شناختی همه انسان‌ها جای دارند، اما باید توجه داشت که این بدان معنا نیست که افراد در فرهنگ‌های مختلف برای مثال، از استعاره‌ها یا طرح‌واره‌های یکسانی برای مفهوم‌سازی جهان اطراف خود استفاده می‌کنند. این دستاورد با آنچه اندیشمندان در علوم شناختی جریان اصلی به دنبال آن بودند مغایرت داشت، چراکه این عده اساساً به دنبال همگانی‌های شناختی، مانند همگانی‌های استعاری یا طرح‌واره‌ای بودند.

1. Brekhus & Ignatow
2. Eviatar Zerubavel
3. Social mindscapes: An invitation to cognitive sociology
4. Paul DiMaggio
5. Culture and Cognition
6. American Sociological Review

از سوی دیگر، در دهه ۹۰ میلادی شاهد آن هستیم که با بالا گرفتن مباحث مربوط به ویژگی فرهنگ‌ویژه^۱ بودن فعالیت‌های ذهنی نظریه‌هایی موسوم به شناخت بدنمند مطرح شد که واضعان آنها مدعی بودند که محیط/بدن بر ذهن تأثیر می‌گذارد و اساساً شناخت حاصل جفت‌شدن ساختاری و برهم‌کنش مغز، بدن و محیط است و از همین روست که ذهن‌ها در فرهنگ‌های مختلف متفاوت از هم هستند (کلارک^۲، ۱۹۹۷، فصول اول و سوم). در پی این دیدگاه رویکرد شناخت 4E^۳ مطرح شد که مدعی است شناخت محدود به کاسه سر افراد نیست بلکه در محیط بیرون از فرد نیز توزیع شده و بسط یافته است. از آنجا که محیطی که افراد در آن زندگی می‌کنند، به‌ویژه محیط اجتماعی و فرهنگی، نقشی کلیدی در شکل‌دهی به شناخت دارد، این نظریه‌ها و رویکردها بیش از هر رشته دیگر نظر جامعه‌شناسان، انسان‌شناسان و روان‌شناسان اجتماعی را به خود جلب کرد (کلارک، ۱۹۹۷).

در همین راستا، دیماجیو (۱۹۹۷) و زروباول^۴ (۱۹۹۷) در دو اثر جداگانه بر این موضوع تأکید داشتند که توانایی‌های شناختی مانند ادراک حسی^۵، توجه^۶، مقوله‌بندی^۷، ساخت معنا و نیز هویت، ذهن جمعی و منطق‌کنش انسان‌ها تحت تأثیر فرهنگ و جامعه قرار دارند. هر دوی این نظریه‌پردازان به دنبال این موضوع بودند که نشان دهند چگونه ظرفیت‌ها و اصول جهان‌شمول شناختی-ذهنی انسان تحت تأثیر ویژگی‌های فرهنگی-جامعوی و حتی تاریخی، دینی و جغرافیایی او قرار دارد. البته باید توجه داشت که این دو اثر به‌رغم شباهت‌هایی که با هم داشتند دارای اهداف کاربردی متفاوتی

1. cultural specific

2. Clark

۳. شناخت 4E حاصل چهار رویکرد به مطالعه ذهن و ارتباط آن با محیط و بدن است. این رویکرد ذهن دارای چهار ویژگی بدنمند (Embodied)، بسط‌یافته (extended)، بالفعل (enacted) و بسترمند (embedded) است که همگی به ارتباط میان ذهن و دنیای بیرون اشاره دارد.

4. Zerubavel

5. perception

6. attention

7. categorization

بودند؛ تفاوتی که از دل آن دو رویکرد جداگانه در جامعه‌شناسی شناختی به وجود آمد. به بیان واضح‌تر، زروباول در این اثر رویکرد جامعه‌شناختی‌ای را بسط داد که در آن تنوع اجتماعی فرهنگی و کثرت‌گرایی شناختی را میان دو سر طیف فردگرایی شناختی و جهان‌شمول‌گرایی شناختی شناسایی و پررنگ کرد، درحالی‌که دیماجیو رویکردی تلفیقی و میان‌رشته‌ای را گسترش داد که بر پایه روان‌شناسی شناختی بود و خواستار مشارکت بیشتر روان‌شناسی در تحلیل‌های جامعه‌شناختی بود.

۱-۲-۱. جامعه‌شناسی شناختی زروباول

زروباول در اثر ۱۹۹۷ خود، مانند سیکورل، از پیشوند «شناختی» برای برجسته‌کردن نوعی از مطالعات جامعه‌شناختی بهره گرفت که به فرایندهای ذهنی مانند توجه، ادراک حسی، زمان، مقوله‌بندی و ساخت معنا می‌پردازد. برخی از تحلیل‌گران از جمله دنه^۱ (۲۰۱۴) معتقدند که زروباول در کتاب خود به دنبال آن نبوده که جامعه‌شناسی را بر مبنای علم شناختی بنا نهد و جامعه‌شناسی شناختی او اساساً به‌طور مستقیم با علم شناختی درگیر نیست، بلکه او بیشتر تلاش دارد تا در این کتاب خوانشی شناختی از جامعه‌شناسی ارائه دهد.

با این وجود، چارچوب نظری زروباول در این کتاب بیشتر از این حیث برای علوم شناختی مهم است که وی تلاش دارد تا نشان دهد که در دو سر طیف فردگرایی شناختی که اغلب روان‌شناسان شناختی خواهان آن هستند و در آن واحد تحلیل «فرد» است و جهان‌شمول‌گرایی شناختی، که در آن واحد تحلیل «انسان» است و بیشتر از سوی زبان‌شناسان جریان اصلی و فلاسفه ذهن مورد حمایت است یک نگاه سومی به تحلیل و خوانش ذهن نیز وجود دارد که در آن واحد تحلیل «موجود اجتماعی-فرهنگی»^۲ است و در آن به جای ذهنیت و عینیت به میان‌ذهنیت افراد در یک جامعه یا گروه فرهنگی توجه می‌شود (زروباول، ۱۳۹۵، ۳۴).

1. Danna

2. Cultural-Social Being

از این رو، زروباول در سراسر کتاب چشم‌اندازهای اجتماعی ذهن: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی شناختی، با استعانت از قوای شناختی و ذهنی بشری، مانند توجه، معناسازی، محاسبه زمان، حافظه، ادراک حسی و غیره تلاش می‌کند تا نشان دهد که چگونه این قوای ذهنی به‌رغم اینکه امری فردی و در عین حال انسانی هستند، یعنی در میان همه انسان‌های جهان، فارغ از فرهنگ، تاریخ و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند مشترک‌اند، اما پدیده‌ای فرهنگی-اجتماعی نیز هستند، یعنی از ویژگی‌های خاص یک جامعه و عوامل فرهنگی، مذهبی، تاریخی و حتی جغرافیایی آن متأثرند (زروباول، ۱۳۹۵). به بیان دیگر، «جامعه‌شناسی شناختی از نظر زروباول این واقعیت را برجسته می‌کند که آنچه در درون سر ما می‌گذرد تحت تأثیر محیط ما نیز قرار دارد.» (فتوتیان و همکاران، ۱۴۰۰).

البته نقدهایی از سوی برخی از جامعه‌شناسان شناختی به این اثر وارد شده است. اعتقاد این دسته از منتقدان بر آن است که این رویکرد، بی‌شک بینش‌های ارزشمندی را خلق کرده است، اما به جای اینکه به هم‌افزایی گفت‌وگویی میان رشته‌ای دامن بزند، به بازتولید امری دست زده است که لیزاردو^۱ (۲۰۱۴، ۹۸۷) آن را «احساس مداوم خودبستگی جامعه‌شناسی»، و سرولو^۲ (۲۰۱۴، ۱۰۱۵) آن را «انزای خودساخته» توصیف می‌کنند و آن را «رویکرد انزواگرانه به جامعه‌شناسی شناختی» می‌نامند (سرولو، ۲۰۱۴). برکس^۳ (۲۰۱۵) نیز خاطرنشان می‌کند که تفاوت دیدگاه‌های زروباول و دیماجیو تنش میان رویکرد جامعه‌شناسی فرهنگی شناختی و علوم اجتماعی شناختی و عصب‌شناسانه و میان رشته‌ای را منعکس می‌کند.

۲-۱-۲. جامعه‌شناسی شناختی دیماجیو

پل جوزف دیماجیو استاد جامعه‌شناسی دانشگاه نیویورک، در مقاله خود با عنوان «فرهنگ و شناخت»، که برخی چون سرولو و همکاران (۲۰۲۱، ۶۴) از آن به عنوان

1. Lizardo

2. Cirulo

3. Brekhus

اثری یاد می‌کند که منجر به «چرخش شناختی»^۱ در جامعه‌شناسی فرهنگی شده است، رویکرد متفاوتی از رویکرد زروباول و سیکورل مطرح کرده که تأثیر زیادی در جلب توجه علاقه‌مندان به جامعه‌شناسی شناختی داشته است. به گفته سرولو و همکاران (۲۰۲۱) تأکید دیماجیو در این مقاله بر ضرورت تلفیق شناخت و امر فرهنگی، ادبیات روبه‌رشدی در جامعه‌شناسی فرهنگی به وجود آمده است که از ایده‌های موجود در علوم شناختی، مانند انسان‌شناسی شناختی، روان‌شناسی شناختی، زبان‌شناسی و علوم اعصاب و فلسفه، برای پرورش جامعه‌شناسی فرهنگی شناختی استفاده کرده‌اند، و این امر موجب تغییر رویکرد جامعه‌شناسان به فرهنگ و شناخت، چه از منظر نظری و چه روش شناختی، شده است. درواقع، دیماجیو در این مقاله تلاش کرده است تا از مفاهیم و معرفت‌شناسی علوم شناختی نسبت به ذهن بهره گرفته و چارچوبی شناختی تنظیم کند که به مسائل مهم جامعه‌شناسی فرهنگی ربط پیدا می‌کند. او در این مقاله نشان داده است که جامعه‌شناسی فرهنگی در مطالعه هویت، حافظه جمعی، طبقه اجتماعی، و منطق کنش از چه پیش‌فرض‌های شناختی‌ای استفاده می‌کند و این موضوع را با توضیح مدل‌های طرح‌واره‌ای، تغییر فرهنگی و رابطه میان قیاس و تعمیم بسط می‌دهد.

دیماجیو در این مقاله به دو شیوه متفاوت اندیشگانی در علوم شناختی و جامعه‌شناسی فرهنگی اشاره می‌کند و معتقد است که اگرچه در میان اندیشمندان این دو حوزه عدم تفاهم مفهومی ظاهری وجود دارد، اما بسیاری از ایده‌هایی که در جامعه‌شناسی شناختی وجود دارند مورد حمایت و پشتیبانی علوم شناختی است. گفته می‌شود که برخلاف رویکرد انزواگرایانه زروباول، دیماجیو به دنبال نوعی از جامعه‌شناسی شناختی است که مبتنی بر علم شناختی باشد تا آن را بتوان به خدمت جامعه‌شناسی فرهنگی گرفت (لیزاردو، ۲۰۱۴).

۲-۳. مقایسه دو دیدگاه

در مقایسه این دو دیدگاه شاهد آن هستیم که زروباول، جامعه‌شناسی شناختی را

دربگیرنده مطالعه تفکر بشری به عنوان هستاری می داند که از نظر اجتماعی الگومند شده و سازمان یافته است و تحت تأثیر، فرهنگ، خرده فرهنگ، فرهنگ سازمانی، محیط تعاملی، یا شبکه های اجتماعی قرار دارد که در آن ها فرد از نظر بافتی موقعیت مند است. به این ترتیب، درحالی که جامعه شناسی شناختی زروباول بر تفاوت های مشخص در دانش فرهنگی تأکید دارد، از نظر دیماجیو، جامعه شناسی شناختی دربگیرنده مطالعه سازوکارهایی است که از طریق آن ها «فرایندهای فرهنگی وارد ذهن افراد می شود و پایه های خرد کنش اجتماعی را شکل می دهد» (ایگناتو^۱، ۲۰۰۷، ۱۱۷). تمایز میان این دو دستورکار در جامعه شناسی شناختی در مباحث نظری و روش شناختی موجود در این رشته انعکاس پیدا کرده است.

جامعه شناسان فرهنگی-شناختی که به برنامه زروباول نزدیک تر است، علاقه مند به یافتن تنوعات فرهنگی و الگوهای عام تحلیل کننده شناخت از میان مجموع مقوله های فرهنگی و اجتماعی هستند، درحالی که اندیشمندان میان رشته ای اجتماعی-شناختی، که اساساً از دستاوردهای علوم شناختی در کارهای خود الهام می گیرند و عمدتاً در صف پیروان سنت دیماجیو قرار دارند، علاقه مند به فرایندهایی هستند که از طریق آن ها افراد اطلاعات را پردازش می کنند و به قضاوت های حسی دست می زنند و بر پایه محیط های اجتماعی و حسی خود عمل می کنند.

از نظر پیروان سنت دیماجیو، جامعه شناسی همکار و شریک میان رشته ای علوم اجتماعی شناختی است که «دست پایین» را دارد و بر پایه بینش های علوم شناختی استوار است؛ درحالی که پیروان زروباول و سایر جامعه شناسان که رویکرد جامعه شناسی فرهنگی-شناختی را به کار گرفته اند جامعه شناسی را رشته ای متمایز در نظر می گیرند که شریک و همکاری «برابر» برای عصب شناسی شناختی است (ایگناتو، ۲۰۰۷، ۱۲۷). به این موضوع در بخش بحث و نتیجه گیری بازخواهم گشت.

۳. سنت‌های نظری مطرح در جامعه‌شناسی شناختی

همانطور که پیش‌تر گفته شد، جامعه‌شناسی شناختی به هیچ وجه رشته‌ای تازه متولد شده نیست بلکه رد پای آن را می‌توان در سنت‌های نظری موجود در جامعه‌شناسی کلاسیک دنبال کرد. به بیان دیگر، جامعه‌شناسی شناختی در واقع کوششی میان‌رشته‌ای در محل تقاطع جامعه‌شناسی با علوم شناختی، به‌ویژه عصب‌شناسی، روان‌شناسی و زبان‌شناسی شناختی معاصر است. به این ترتیب، اگر جامعه‌شناسی شناختی را در سنت پدیده و وسیع جامعه‌شناسی ببینیم می‌توان به‌طور کل سه جریان اصلی را در آن شناسایی کنیم که دامنه آن‌ها از سطح کلان فرهنگی-اجتماعی تا میان-اجتماعی و کنشگری فردی متغیر است (به‌نقل از: برکس و ایگناتو، ۲۰۱۷). دو رویکرد اصلی زروباول و دیماجیو و پیروان آن‌ها را می‌توان در این سنت‌های نظری برآمده از جامعه‌شناسی کلاسیک جای داد. در این گستره نظری است که جامعه‌شناسان شناختی فرایندهای شناختی از قبیل توجه، بی‌توجهی، ادراک حسی، شناخت ارادی و غیرارادی، شناخت و کنش اجتماعی، کلیشه‌ها، مقوله‌بندی، طبقه‌بندی، داور، مرزهای نمادین، ساخت-معنا، استعاره، شناخت بدنمند، اخلاق و مذهب، ساخت هویت، روایت، ترتیب زمانی، و حافظه را تحلیل می‌کنند.

این سنت‌های نظری بر پایه جامعه‌شناسی‌های فرهنگی بزرگ‌مقیاس دورکیم، و رویکردهای اجتماعی-تعاملی که برآمده از نظریه‌های گافمن و کنش متقابل نمادین‌ها و نیز جامعه‌شناسی بوریه استوارند که از طریق مفهوم بدنمندی و مفهوم کلیدی عادت‌واره (عادت‌واره) با کارهای اخیر در عصب‌شناسی شناختی و روان‌شناسی شناختی همگرایی دارد. به‌طور خلاصه می‌توان این سنت‌های نظری را به سه رویکرد دورکیمی (فرهنگی)، گافمنی (اجتماعی)، و بوردیوی (بدنمندی) تقسیم کرد که در ادامه توضیحات بیشتری درباره آن‌ها ارائه خواهم کرد.

۳-۱. سنت دورکیمی

می‌دانیم که امیل دورکیم جامعه‌شناس مشهور فرانسوی بود که تلاش داشت تا جامعه‌شناسی را به‌عنوان رشته دانشگاهی مستقل بنا نهد و آن را از روان‌شناسی جدا کند.

در این راستا او توانست در تلاش‌های خود نشان دهد که چگونه پدیده‌ای مانند خودکشی به‌عنوان پدیده‌ای به‌ظاهر فردی، صرفاً زاییده اختلال در روان افراد نیست بلکه این مسئله جامعه بشری بیش از هر چیز متأثر از شرایط اجتماعی است. در این خصوص، دورکیم نه‌تنها نشان داد که «امر اجتماعی» مستقل از «امر ذهنی/روانی» است و موضوعی مناسب برای پژوهش است، بلکه توانست با قرض‌گیری از روش‌شناسی و دایره واژگانی علوم طبیعی مانند فیزیک، نشان دهد که چگونه می‌توان واقعیت اجتماعی^۱ را مطالعه کرد و برای آن قوانینی همچون قوانین طبیعی وضع کرد. امروزه گفته می‌شود که تمرکز اصلی دورکیم در تأکید بر واقعیت اجتماعی و تأثیر آن بر قابلیت‌های ذهنی انسان‌ها نشان‌دهنده علاقمندی اولیه جامعه‌شناسی به شیوه‌هایی است که فرهنگ و جامعه از طریق آن‌ها به اندیشه و ذهن انسان سامان می‌بخشد. یکی از آثار کلاسیکی که امروزه مورد توجه جامعه‌شناسان شناختی پیرو سنت دورکیمی، از جمله زروباول قرار دارد، کتاب صور ابتدایی حیات دینی (۱۹۹۵) اوست. دورکیم در این کتاب که اثری کلاسیک در حوزه جامعه‌شناسی معرفت^۲ است نشان می‌دهد که چگونه منشأ اساسی‌ترین مقوله‌های فکر بشری در تجربه اجتماعی است. همچنین دورکیم در مقاله «دوگانه‌انگاری ماهیت انسان و شرایط اجتماعی آن»^۳ (۱۹۷۳) نشان می‌دهد که چگونه واقعیت‌های اجتماعی موجبات شکل‌گیری امر فردی را فراهم می‌کند. امروزه جامعه‌شناسان شناختی همچنان به این دواثر در ارتباط با تأثیر امر اجتماعی-فرهنگی بر امر فردی ارجاع می‌دهند. همچنین در کتاب طبقه‌بندی ابتدایی^۴ (۱۹۶۳) که در آن دورکیم به همراهی مارسل موس تلاش می‌کند تا نشان دهد چگونه مقوله‌های اساسی اندیشه بشری برآمده از واقعیت‌های ساختاری مربوط به سازمان جوامع قبیله‌ای است که برای اولین بار در آن‌ها ظاهر شدند مجدداً شاهد آن هستیم که این نویسنده پایه‌های

1. Social Fact

2. sociology of knowledge

3. The dualism of human nature and its social conditions

4. Primitive classification

مقوله‌بندی، که یکی از مهم‌ترین مباحث امروز در انسان‌شناسی و روان‌شناسی شناختی است، را با نگاهی تطوری در جامعه و ساختارهای آنها می‌داند، این اثر نیز یکی از آثار پرارجاع جامعه‌شناسان شناختی در حوزه مقوله‌بندی و ارتباط جامعه/فرهنگ با ذهن/شناخت است.

یکی دیگر از کارهای مهم دورکیم، که او را به یکی شخصیت‌های کلیدی در مشروع‌سازی جامعه‌شناسی به‌عنوان یک علم بدل تبدیل کرد و باعث شد که جامعه‌شناسی به‌عنوان رشته دانشگاهی مستقل از روان‌شناسی مطرح باشد، ایجاد تمایز میان بازنمایی‌های جمعی^۱ و بازنمایی‌های فردی^۲ است، تمایزی که امروز انسان/جامعه‌شناسان شناختی برای ایجاد تمایز نظری و روشی خود از سایر رشته‌های علوم شناختی مانند عصب‌شناسی و روان‌شناسی از آن بهره‌های وافر می‌برند. دورکیم در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی‌های فردی و جمعی» که در فصل اول کتاب جامعه‌شناسی و فلسفه^۳ (۱۹۵۳) آمده است نشان داد که به‌رغم رابطه مستحکمی که میان بازنمایی فردی (شیوه‌های شناخت) و بازنمایی جمعی (شناخت فرهنگی) برقرار است، میان آن‌ها تفاوت‌های مهمی وجود دارد. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که علاقه دورکیم به بازنمایی‌های جمعی و واقعیت‌های اجتماعی نمایانگر علاقه‌مندی اولیه جامعه‌شناختی به شیوه‌هایی است فرهنگ از طریق آن‌ها تفکر اجتماعی را سامان می‌بخشد. دورکیم در مقاله «بازنمایی‌های فردی و جمعی» به‌طور مفصل این دیدگاه را بسط داده و در آن به مسئله فلسفی بازنمایی و واقعیت‌ها و داوری‌های اخلاقی پرداخته است. این اثر برای فهم چگونگی مفهوم‌سازی دورکیم از امر فردی و اینکه چگونه می‌توان آن را از امر جمعی متمایز کرد بسیار مهم است؛ چالشی که امروز در علوم شناختی، به‌ویژه میان روان‌شناسان شناختی و انسان‌شناسان شناختی، که واحد تحلیل اولی فرد و دومی امر جمعی-فرهنگی است، دیده می‌شود. دورکیم در این مقاله توضیح می‌دهد که چرا

1. collective representation
2. individual representation
3. Sociology and philosophy

نمی‌توان امر اجتماعی را به امر فردی تقلیل داد و برای توضیح خود از مفهوم کلیدی امر نوظهور-تکوینی^۱ استفاده می‌کند که در امر اجتماعی قابل رؤیت است؛ مفهومی که امروز در بین اندیشمندان علوم پیچیدگی^۲ نیز شاهدش هستیم.

می‌توان گفت که در نظر دورکیم رابطه‌ای قوی میان بازنمایی‌های فردی (حالات شناخت) و بازنمایی‌های شناختی (فرهنگ) وجود دارد و مردم تا حد زیادی به‌عنوان موجودات اجتماعی و فرهنگی در نظر گرفته می‌شوند. رویکرد جامعه‌شناختی کلاسیک دورکیم بر تنوع فرهنگی و تاریخی در تفکر بشری تأکید دارد و بنیان‌هایی برای دیدگاهی جامعه‌شناختی و انسان‌شناختی را فراهم می‌آورد که بر تنوع فرهنگی، اجتماعی و تاریخی متمرکز است. رویکرد کلان‌فرهنگی دورکیم به تفکر بشری نشانه‌ای از علاقه‌مندی جامعه‌شناسی کلاسیک به نحوه تفکر انسان‌ها به‌عنوان اعضای فرهنگ‌های خاص است و از این‌رو تحت تأثیر جماعت‌هایی قرار دارند که متعلق به آن‌ها هستند. رویکرد زروباول و دیماجیو هر دو نماینده این سنت دورکیمی در جامعه‌شناسی شناختی هستند که درباره آن‌ها پیش‌تر توضیح دادیم.

۳-۲. سنت گافمنی

با نگاهی به آثار آروین گافمن^۳ درمی‌یابیم که جامعه‌شناسی گافمن، برخلاف جامعه‌شناسی کلان‌فرهنگی دورکیم، بر تحلیل سطح میانی و سطح خرد گروه‌های فرهنگی خاص و تعاملات اجتماعی متمرکز دارد. گافمن در آثار خود بر روی چارچوب‌های معنای اجتماعی فرهنگی و بافتی، محیط‌های تعاملی و مخاطبان، و سازگار کردن سازمان‌ها و نهادها با جامعه، امر فرهنگی را به واحدهای کوچک‌تر تحلیل، مانند خرده‌فرهنگ‌ها، سازمان‌ها، و محیط‌های تعاملی تقسیم می‌کند. به بیان دیگر، این رویکرد جامعه‌شناختی برای تفسیر امر اجتماعی، در عوض آنکه جوامع و فرهنگ‌ها را واحد تحلیل در نظر بگیرد، واحد تحلیل خود را بر مبنای مطالعات بُرد-

1. emergent

2. complexity science

3. Erving Goffman

متوسط مسائل اجتماعی خاص، خرده‌فرهنگ‌ها، سازمان‌ها، یا جوامع استوار کرده است، و از همین رو است که به‌خوبی با روش‌های جامعه‌شناختی کیفی معاصر از قبیل قوم‌نگاری‌ها یا مصاحبه‌های عمیق سازگاری دارد.

جامعه‌شناسان شناختی که از سنت گافمنی در مطالعات خود بهره می‌برند، که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به زروباول و پیروان او اشاره کرد، علاقه‌مند به آن هستند که توانایی‌های مهم شناختی انسان، مانند مقوله‌بندی، ساخت معنا، پردازش‌های ادراکی و حسی، توجه و بی‌توجهی را بر اساس ساختارهای اجتماعی-فرهنگی و تاریخی مطالعه کنند. آن‌ها در تحقیقات خود به دنبال آن هستند که نشان دهند چگونه افراد تحت تأثیر ساختارهایی مانند طبقه، جنسیت، تاریخ، دین و جغرافیایی دارای پردازش‌های شناختی-ذهنی متفاوتی هستند. برای نمونه، آن‌ها معتقدند اگرچه توجه یکی از مهم‌ترین توانایی‌های شناختی و ذهنی همه انسان‌ها است، اما برای نمونه، این طبقه یا جنسیت ماست که به ما می‌گوید در زندگی روزمره خود به چه چیز توجه کنیم و به چه اموری بی‌توجه باشیم. به بیان دیگر، این دسته از جامعه‌شناسان شناختی در پژوهش‌های خود به دنبال این مهم هستند تا نشان دهند که چگونه پارامترهای اجتماعی-فرهنگی یا تاریخی-جغرافیایی، یا اقتصادی و دینی بر نحوه توانایی‌های شناختی ما و نحوه پردازش‌های ذهنی‌مان تأثیر می‌گذارند و به این ترتیب به ما به عنوان یک موجود اجتماعی-فرهنگی نگاه منحصربه‌فردی به جهان اطرافمان در مقام عضوی از یک جامعه اعطا می‌کنند، آنچه که ما را برخلاف انسان‌بودنمان از سایر انسان‌ها در فرهنگ‌های دیگر متمایز می‌کند.

یکی از آثار مهم گافمن که مورد توجه جامعه‌شناسان شناختی از این دست قرار گرفته است کتاب بازنمایی خود در زندگی روزمره^۱ (۱۹۵۹) است. گافمن در این کتاب از مفهوم «نمایش» به عنوان استعاره‌ای بسط یافته بهره می‌گیرد تا زندگی روزمره را برای خواننده قابل درک سازد. درواقع، گافمن در این کتاب نشان می‌دهد که چگونه فرد با

1. The presentation of self in everyday life

توجه به اینکه با چه کسی در تعامل است تغییر خواهد کرد و چگونه کنش متقابل موقعیت مند منجر به شکل گیری ساختارهای اجتماعی «خود» می شود.

۳-۳. سنت بوردیوی

همان طور که اشاره شد، گافمن امر فرهنگی را به سطح تعامل اجتماعی می آورد اما کسانی چون پییر بوردیو^۱ امر فرهنگی را به سطح کنش عملی انسان و کنشگر اجتماعی بدنمند می آورد. بوردیو (۱۹۹۰) معتقد است که فرهنگ در نمادهای مشترک فرهنگی، زبان، جامعه پذیری، ارزش های آگاهانه و بازنمایی های جمعی قرار ندارد، بلکه در جریان روزمره، عادت ها و ارزش های ناخودآگاه نهادها و افراد نهفته است. از نظر بوردیو تجربه های بدنمند خاص ساحت اصلی ساختار و فرایند شناخت هستند. مطالعات تجربی اخیر هم نشان می دهند، این عادت واره های ناخودآگاه می توانند به عنوان موانعی نامرئی در برابر پذیرش تحولات ساختاری عمل کنند، حتی زمانی که مزایای عینی آنها به وضوح قابل تشخیص باشد. مقاومت در برابر تغییر، صرفاً یک واکنش عقلانی نیست، بلکه ریشه در طرحواره های شناختی عمیقاً درونی شده ای دارد که از طریق فرایندهای آموزشی و فرهنگی طولانی مدت شکل گرفته اند (تمرایی و دیگران، ۲۰۲۴).

برخی جامعه شناسان شناختی از این نگاه بوردیو بسیار بهره مند شده اند (برای مثال، لیزاردو، ۲۰۱۵) و معتقدند که فرهنگ نظامی از نمادهای انتزاعی ای است که مردم به واسطه ذهن خود بدون وابستگی به تجربه حسی بدنی مستقیم آنها را پردازش می کنند. به بیان دیگر، این دسته از جامعه شناسان شناختی معتقدند که مفهوم عادت واره، که در واقع موجب چرخش بدنمندی در جامعه شناسی شده است و خود متأثر از سنت های نظری سایر جامعه شناسان و انسان شناسانی مانند مارسل موس (۱۹۷۳) و عمل گرایی امریکایی دیویی^۲ (۱۹۳۰) و واکان^۳ (۱۹۹۸، ۲۰۰۴) است، مفهوم مهمی است که بوردیو وارد فهم شناخت کرده است. طبق این مفهوم، افراد اطلاعات را با استفاده از تفکر

1. Pierre Bourdieu

2. Dewey

3. Wacquant

پردازش-دوگانه پردازش می‌کنند، جایی که در آن بخشی از تفکر آگاهانه و تأملی است (بدنمندی سخت^۱)، در حالی که بخش اعظم تفکر خودکار، هرچند عمیقاً بدنمند، اما عادت‌ی و شهودی است (بدنمندی نرم^۲) (لیزاردو، ۲۰۱۷، ۶۷).

یکی از آثار مهمی بوردیو که مورد توجه جامعه‌شناسان شناختی قرار دارد کتاب «منطق کنش»^۳ (۱۹۹۰) است که در آن بوردیو از طریق نقد دوگانه‌ای از ساخت‌گرایی انسان‌شناختی و فردگرایی پدیدارشناختی نظریه کنش خود را بسط می‌دهد. برخی از لایه‌های این نظریه را می‌توان در رویکرد 4E و به‌ویژه شناخت بالفعل^۴ شاهد بود که طبق آن شناخت بشری اساساً برای عمل و انجام فعالیت‌ها تطور یافته است. به این ترتیب می‌توان ادعا کرد که مفهوم کلیدی عادت‌واره بوردیو از طریق مفهوم شناخت بدنمند نقطه اتصال سنت نظری جامعه‌شناسی و علوم شناختی است و از همین روست که مورد توجه بسیار از جامعه‌شناسان شناختی قرار گرفته است (سرولو، ۲۰۱۷؛ لیزاردو، ۲۰۱۵).

۴. گفتمان‌های مطرح در جامعه‌شناسی شناختی معاصر

به گفته وین برکس (۲۰۱۵) در جامعه‌شناسی شناختی معاصر پنج گفتمان قبل‌شناسایی است که عبارت‌اند از: گفتمان بازنمایی‌های جمعی، تعامل‌گرایی نمادین^۵، چشم‌اندازهای اجتماعی ذهن^۶ زروباول (۱۹۹۷)، جعبه‌ابزارهای فرهنگی^۷ سویدلر^۸ (۱۹۸۶، ۲۰۰۱)، و درنهایت، رویکرد جامعه‌شناختی مبتنی بر علوم اعصاب شناختی و روان‌شناسی شناختی. برکس در مقاله خود بیان می‌کند که اگرچه این فهرست کامل نیست اما گفتمان‌های اصلی و فعال فکری در حوزه جامعه‌شناسی شناختی را در

1. hard embodiment
2. soft embodiment
3. The logic of practice
4. enacted cognition
5. symbolic interactionism
6. Social mindscapes: An invitation to cognitive sociology
7. cultural toolkits
8. Swidler

برمی‌گیرد و با بررسی آن‌ها می‌توان به مناقشه‌های نظری و روشی حال حاضر در این شاخه از علم پی برد. در جدول شماره (۱) این رویکردها به همراه نظریه‌پردازان کلیدی و ویژگی‌های اصلی‌شان آمده‌است.

جدول ۱. نگاهی به گفتمان‌های جامعه‌شناسی معاصر به برهم‌کنش فرهنگ-شناخت

ویژگی‌ها	نظریه‌پردازان کلیدی	رویکردها
فرهنگ به مثابه بازنمایی‌هایی فرا-فردی ^۱	الکساندر ^۱ (۲۰۰۳)	بازنمایی‌های جمعی
تأکید بر فرایندهای شناختی دخیل در برهم‌کنش میان فردی و فرایندهای شناختی موجود در سطح گروه	الیاسوف و لیچمن ^۳ (۲۰۰۳)	تعامل‌گرایی نمادین
چگونه شناخت تحت تأثیر فرایندهای اجتماعی قرار می‌گیرد.	زروباول (۱۹۹۷)	چشم‌اندازهای اجتماعی ذهن
فرهنگ به مثابه مجموعه ناهمگونی از مهارت‌ها، عادت‌ها، شیوه‌های عمل، یا ایده‌هایی که افراد بر اساس آن‌ها استراتژی‌هایی برای کنش اتخاذ می‌کنند.	سویدلر (۱۹۸۶، ۲۰۰۱)	جعبه‌ابزارهای فرهنگی
فرهنگ به مثابه ویژگی ذهن‌های فردی و جمعی، (این رویکرد بیشتر بر یافته‌های علوم شناختی متکی است)	دیماجیو (۱۹۹۷)، لیزاردو (۲۰۰۷)، سرولو (۲۰۱۰b)، ویسی ^۴ (۲۰۰۹)، ترنر (۲۰۰۷)	جامعه‌شناختی مبتنی بر علوم اعصاب شناختی و روان‌شناسی شناختی

منبع: برکس، ۲۰۱۵

طبق جدول شماره (۱) می‌توان سنخ‌شناسی گفتمانی برکس (۲۰۱۵) را به دودسته تقسیم کرد؛ آن دسته که روش‌ها و نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی را برای اندیشیدن درباره شناخت به کار می‌گیرند، و در واقع از علوم شناختی خوانشی مبتنی بر دستاوردهای جامعه‌شناسی فرهنگی دارند، که بر این اساس می‌توان ۴ مورد نخست را

1. Alexander
2. supra-individual representations
3. Eliasoph & Lichterman
4. Vaisey

در این دسته‌بندی قرار داد؛ و دسته دوم مورد آخر در جدول است که در جامعه‌شناسی فرهنگی-شناختی مبتنی بر علوم اعصاب شناختی و روان‌شناسی قرار می‌گیرد و رشته‌ای در حال رشد و فعال به شمار می‌رود. این رویکرد آخر به معنای واقعی کلمه، رویکردی میان‌رشته‌ای است که معتقد است برای رسیدن به علمی به نام جامعه‌شناسی شناختی و فهم تعامل میان فرهنگ و شناخت باید به خارج از مرزهای رشته جامعه‌شناسی گام نهاد و از دستاوردهای علمی مانند روان‌شناسی و عصب‌شناسی بهره گرفت.

دسته‌بندی برکس در واقع پاسخی به این پرسش است که چگونه باید جامعه‌شناسی شناختی را به علم شناختی مرتبط ساخت. به بیان دیگر، آیا این رشته باید از منظری بیرونی به شناخت بنگرد یا آنکه خود به بخشی از بدنه علوم شناختی بدل شود؟ به نظر نگارنده می‌توان موضع اول را «انزواگرایانه» و دومی را «تقلیل‌گرایانه» نام نهاد، آنچه در ادامه به آن خواهیم پرداخت.

۴-۱. دو خوانش متمایز از رابطه میان فرهنگ و شناخت

به طور کل با نگاهی به آثار مربوط به بررسی رابطه میان فرهنگ و شناخت می‌توان دو خوانش یا دو استراتژی متفاوت در تلقی رابطه میان فرهنگ و شناخت را شاهد بود. یکی آثار پژوهشی و نظری هستند که با رویکردی بومی یا از درون جامعه‌شناسی به این رابطه می‌نگرند و از آنجا که نگاهی خودبسنده و مستقل به جامعه‌شناسی دارند نسبت به علوم شناختی به شیوه‌ای انزواگرایانه عمل می‌کند. در این رویکرد انزواگرایانه پژوهشگر با حفظ چارچوب‌های نظری جامعه‌شناختی خود تبیین‌های جامعه‌شناختی خاص خود را از شناخت ارائه می‌دهند (مانند رویکرد زروب‌اول، ۱۹۹۷). در این رویکرد، به گفته کسانی مانند استرایدوم (۲۰۰۷) در واقع خوانشی ضعیف^۱ از شناخت وجود دارد که طبق آن از نظرگاه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی به مسئله شناخت نگریسته می‌شود؛ در مقابل، در خوانش قوی^۲، نقطه عزیمت، مفاهیم و نظرگاه‌های مطرح در علوم شناختی

1. weak version
2. strong version

است نه نظریه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک، و در آن شاهد رویکردی پایین‌به‌بالا هستیم که طبق آن جامعه‌شناسی شناختی مبتنی بر علوم شناختی است. به نظر نگارنده در این خوانش، با رویکردی تقلیل‌گرایانه به جامعه‌شناسی و نقش پدیده‌های اجتماعی-فرهنگی در شکل‌گیری شناخت نگریسته می‌شود. در این نگاه تقلیل‌گرایانه، میدان پژوهش‌های جامعه‌شناسی، بدون توجه چندان به پیشینه غنی نظری آن، دستمایه آزمون نظریه‌ها و مفاهیم مطرح در روان‌شناسی شناختی و عصب‌شناسی شناختی است. تجربه‌های مشابه نیز نشان می‌دهد که نوآوری فناورانه، هرچند در ابتدا با اهداف پیشرفت علمی و ارتقای کارآمدی مطرح می‌شود، اما در صورت نادیده‌گرفتن ملاحظات نظری و فقدان رویکردهای راهبردی، می‌تواند به بروز پیامدهای ناخواسته و چالش‌های ساختاری منجر شود؛ نکته‌ای که ضرورت دقت نظری و احتیاط مفهومی را در تعامل میان‌رشته‌ای به‌روشنی یادآور می‌شود (سروری‌سرابی و دیگران، ۲۰۲۳). بیاید توجه داشت که هرچند نگاه انزواگرایانه در هر چهار رویکرد اول جدول شماره (۱) ثمربخش بوده است، اما رویکرد تقلیل‌گرا از سوی نسل جوان پژوهشگر به‌خصوص در امریکا مورد اقبال بیشتری واقع شده است (ن.ک. لیزاردو، ۲۰۱۴).

۵. بحث و نتیجه‌گیری

موضع انزواگرا، که از جامعه‌شناسی برای تبیین قابلیت‌های شناختی بهره می‌گیرد، بر این باور است که شناخت فرد پدیده‌ای ثانویه است که توسط بافتار کلی‌تر فرهنگ و جامعه تعیین می‌یابد؛ اما موضع تقلیل‌گرا به تعامل فرهنگ-شناخت نگاهی پایین‌به‌بالا دارد و بر این باور است که این شناخت فردی است که پدیده‌های فرهنگی سطح کلان را تولید می‌کند و نه برعکس. این دو موضع را می‌توان دو سر یک طیف در نظر گرفت که یکی تأثیرات و دستاوردهای علم شناختی را نادیده می‌گیرد و دیگری نیز پیشینه جامعه‌شناسی فرهنگی را نفی می‌کند. در جدول شماره (۲) خلاصه این مناقشه آمده است.

جدول ۲. دو موضع گفتمانی در جامعه‌شناسی شناختی درباره برهم‌کنش فرهنگ-شناخت و رابطه این رشته با علوم شناختی

اصطلاح‌شناسی	دیماجیو (۲۰۰۲)	لیزاردو (۲۰۱۴)	ویژگی‌ها: تأکید نظری نگاه به برهم‌کنش فرهنگ-شناخت
انزواگرایی	جامعه‌شناسی شناختی بومی	جامعه‌شناسی مبتنی بر علوم شناختی	ویژگی‌ها: جامعه‌شناسی فرهنگی بالا به پایین (اولویت امر فرهنگی)
تقلیل‌گرایی	ساخت جامعه‌شناسی شناختی، بر اساس علوم شناختی	علوم اجتماعی شناختی	ویژگی‌ها: علوم شناختی پایین به بالا (اولویت امر شناختی)

براساس جدول شماره (۲)، یکی از علاقه‌مندان نسل جدید به رویکرد قوی، عمر لیزاردو است که با جامعه‌شناسی شناختی انزواطلب به شدت مخالف است و معتقد است (لیزاردو، ۲۰۱۴، ۹۸۶) که برای سرزنده و فعال نگه داشتن جامعه‌شناسی نمی‌توان به حوزه‌های «شبه میان‌رشته‌ای» با عناوین «جامعه‌شناسی X»، مانند «جامعه‌شناسی فرهنگ و شناخت» اکتفا کرد. او اظهار می‌دارد که جامعه‌شناسان این نوع از حوزه‌ها را صرفاً برای مصرف جامعه‌شناختی خود ابداع کرده‌اند و آن‌ها را حاصل نوعی خودبستگی و هم‌آلود می‌داند (لیزاردو، ۲۰۱۴). لیزاردو (۲۰۱۴، ۹۸۷) معتقد است که «دانش جامعه‌شناسان خوانش ضعیف یا انزواطلب از دستاوردهای علوم شناختی، به اندازه نظریه قرن نوزدهمی امیل دورکیم و جورج هربرت مید از شناخت است». از این رو، او معتقد است که این رویکرد و هم‌آلود و خودبسته از آنجا که علوم شناختی را آن‌طور که باید در نظر نمی‌گیرد و دست به مفهوم‌پردازی‌های مجدد موضوع پژوهشی آن‌ها نمی‌زند موجب تقویت تبادلات میان‌رشته‌ای نخواهد شد.

بک‌هاوس و فانتین^۱ منشأ خوانش ضعیف از علوم شناختی را «تکبر جامعه‌شناسانه‌ای» می‌دانند که بازتابی است از بلندپروازی‌های جامعه‌شناسی در آغاز

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۳۰

دوره ۱۷، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۳
پیاپی ۶۵

قرن بیستم برای به دست آوردن جایگاهی که در آن جامعه‌شناسی خود را ملکه علوم اجتماعی می‌دانست. در مقابل، این گروه منتقد به خوانش ضعیف، از علوم شناختی، بر این باور است که جامعه‌شناسی شناختی برای آنکه بتواند پویایی خود را حفظ کند و در تولید علم مشارکت بالایی داشته باشد، باید با علم شناختی درگیر شود و این پیش‌فرض را در ذهن داشته باشد که دانشمندان شناختی درباره شناخت بیشتر از آن‌ها می‌دانند و این معرفت آن‌ها می‌تواند جامعه‌شناسان را در فهم بهتر فرهنگ کمک کند (بک‌هاوس و فانتین، ۲۰۱۰، ۱۸۷).

از سوی دیگر، باید توجه داشت که خطری که در این نوع از خوانش قوی از علوم شناختی وجود دارد آن است که پیروان آن، چنان‌که می‌بینید به‌نوعی مدافع کنار گذاشتن دیدگاه‌های جامعه‌شناسی فرهنگی جریان اصلی هستند. در واقع، به جای آن‌که جامعه‌شناسی فرهنگی چرخشی به‌سوی شناخت داشته باشد، این دسته بر آن هستند تا هرآن‌چه که تداعی‌گر جامعه‌شناسی فرهنگی و مطالعات فرهنگی سنتی است را کنار بگذارند. این موضوع نیز مشکلاتی را در پی خواهد داشت که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به این نکته اشاره کرد که با به‌کارگیری این نگاه تقلیل‌گرایانه به دستاوردهای علوم اجتماعی خطر این وجود دارد که بعد از مدتی جامعه‌شناسی به شاخه‌ای از روان‌شناسی شناختی بدل شود؛ چیزی که در اوایل قرن نوزدهم کسانی چون دورکیم تمام تلاش خود را به‌کار گرفتند تا از آن بپرهیزند و جامعه‌شناسی را به عنوان رشته مستقل دانشگاهی از روان‌شناسی جدا کنند. این نگاه تقلیل‌گرایانه و حداقلی به جامعه‌شناسی و دستاوردهای چندصدساله آن خود مانعی بزرگ بر سر راه جلب نظر جامعه‌شناسان به تلاش میان‌رشته‌ای جامعه‌شناسی شناختی است؛ چیزی که به نظر نگارنده دست‌کم در ایران، مانع از آن شده است که جامعه‌شناسان و اصحاب علوم اجتماعی آن‌طور که باید به این رشته تمایلی نشان ندهند، که شاهد مثال این ادعا را می‌توان نبود حتی یک درس اختیاری در حوزه جامعه‌شناسی شناختی یا حتی انسان‌شناسی شناختی در دپارتمان‌های علوم اجتماعی در داخل دانست. یکی از دلایل این امتناع آن است که اندیشمندان علوم

اجتماعی در کنار سوءتفسیرهایی که از مفهوم شناخت دارند، در مواجهه با این نگاه حداقلی به دستاوردهای علوم اجتماعی در گفتمان تقلیل‌گرا نگران آن هستند که مبدا این حوزه از علم دستاوردها و چشم‌اندازهای آنها را به دیدگاه‌های روان‌شناسی یا علوم اعصاب شناختی تقلیل دهد و در حصار آنها محدود کند. از این رو، به کارگیری چنین نگاه حداقلی به علوم اجتماعی در جامعه‌شناسی شناختی مسیری است که به جای رسیدن به شکوفایی و دست یافتن به تلاشی میان‌رشته‌ای هم‌افزا ما را به بی‌راهه خواهد کشاند.

حال این پرسش مطرح می‌شود که آیا جامعه‌شناسی شناختی باید یکی از این دو موضع را اتخاذ کند یا اینکه راه میانه‌ای نیز وجود دارد که در آن بی‌آنکه ارزش جامعه‌شناسی فرهنگی را نادیده بگیریم مشارکتی پررنگ با علوم شناختی داشته باشیم. به بیان دیگر، آیا می‌توان از نوروها و طرح‌واره‌های ذهنی به مثابه ریزبنیادهای فرهنگ به نحوی سخن گفت که مفاهیمی همچون گفتمان‌ها و کنش‌گری‌ها را کم‌اهمیت جلوه نداد. نباید فراموش کرد که به گفته دیماجیو (۱۹۹۷، ۲۶۷) جامعه‌شناسی شناختی آن‌گاه به پروژه‌ای مورد اعتماد و هیجان‌انگیز بدل می‌شود که بتواند از ایده‌های موجود در جامعه‌شناسی فرهنگی حمایت کند. در واقع، جامعه‌شناسی شناختی زمانی به لحاظ علمی ارزشمند خواهد بود که بتواند مفاهیم و زاویه‌دیدهای علوم شناختی و نیز جامعه‌شناسی فرهنگی را به حاشیه نراند و آن‌ها را کم‌ارزش قلمداد نکند و بتواند این چارچوب‌های مفهومی را با یکدیگر سازگار نماید.

به نظر نگارنده باید بتوان راه میانه‌ای یافت که ترجمان مفاهیم میان این دو باشد. چنین موضعی تنها از طریق طرح‌ریزی حوزه‌ای بزرگ‌تر و فراگیرتر به نام «جامعه‌شناسی فرهنگی شناختی» امکان‌پذیر خواهد بود. در این مسیر میانی می‌توان نظریه‌های موجود در جامعه‌شناسی را به محک یافته‌های روان‌شناسی شناختی و علوم اعصاب شناختی زد، زیرا این مسیر به جامعه‌شناسی و نظریه‌های آن کمک خواهد کرد تا علاوه بر کفایت مشاهده‌ای و توصیفی به کفایت تبیینی نیز دست یابند. به عبارت دیگر، با اخذ چنین

رهیافتی می‌توان برای پرسش‌هایی از این دست پاسخی یافت که برای نمونه، اینکه یک آموزه دینی بر نوع پردازش‌های ذهنی و ادراک ما از جهان تأثیر می‌گذارد، واقعیتی روان‌شناختی دارد یا خیر؟ یا اینکه چرا افراد در سنت‌های دینی مختلف به شکل متفاوتی پدیده‌های اجتماعی را مفهوم‌سازی می‌کنند و دست به کنش‌های متنوعی می‌زنند؟ از سوی دیگر، با اتخاذ چنین مسیر میانه‌ای ما می‌توانیم یافته‌های رشته‌های مختلف علوم شناختی را در میدان پژوهش جامعه‌شناسی مورد ارزیابی مجدد قرار دهیم و نشان دهیم که آنچه در آزمایشگاه علوم اعصاب شناختی و روان‌شناسی شناختی می‌گذرد تا چه اندازه واقعیتی اجتماعی دارد و در زندگی جمعی ما در جریان است. از این منظر، توجه به مؤلفه‌هایی همچون آموزش و توانمندسازی مستمر نیز نقشی کلیدی در تقویت این فرایندهای میان‌رشته‌ای ایفا می‌کند، چراکه یادگیری نه تنها پیش‌نیاز فهمی انعطاف‌پذیر و تطبیقی از پدیده‌های اجتماعی است، بلکه خود به مثابه سرمایه‌ای استراتژیک در مواجهه با پیچیدگی‌های فرهنگی، فناورانه و شناختی تلقی می‌شود (زمانی و دیگران، ۲۰۲۴). تنها چنین موضع‌گیری میانه‌ای است که می‌تواند به همکاری و گفت‌وگوهای میان‌رشته‌ای منجر شود و می‌توان موجبات هم‌افزایی جامعه‌شناسی فرهنگی و علوم شناختی را فراهم کرد و پاسخ‌های جدید و دقیقی برای بسیاری از پرسش‌ها درباره جامعه، فرهنگ و شناخت و ارتباط میان آنها ارائه کرد.

اردبیلی، لیلا (۱۳۹۴). درآمدی بر انسان‌شناسی شناختی، نظریه‌ها و مفاهیم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

دبیرمقدم، محمد (۱۳۷۹). زبان‌شناسی نظری پیدایش و تکوین دستور زایشی. تهران: سمت.

فتوتیان، علی؛ صدفی، مهدی؛ وکلانتری، عبدالحسین (۱۴۰۰). دیدگاهی نوین پیرامون جامعه‌شناسی شناختی: زروبول و مسئله شناخت. مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۸ (۱)، ۹-۲۸. doi: 10.22059/jsr.2021.84475

فرستخواه، مقصود (۱۳۹۶). ذهن و همه چیز: طرح‌واره‌هایی برای زیستن. تهران: نشر کرگدن.

Alexander, J. C. (2003). *The meanings of social life: a cultural sociology*. New York: Oxford University Press.

Backhouse, R. E., & Fontaine, P. (2010). *The history of the social sciences since 1945*. New York: Cambridge University Press.

Berger, P. L., & Luckmann, Th. (1966). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.

Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Brekhus, W. H. & Ignatow, G. (2017). Cognitive sociology and the cultural mind: debates, directions, and challenges. In W. Brekhus & G. Ignatow (Eds.), *the oxford handbook of cognitive sociology* (pp.1-30). Oxford Handbooks. doi:10.1093/oxfordhb/9780190273385.013.8

Brekhus, W. H. (2015). *Culture and cognition: patterns in the social construction of reality*. Cambridge: Polity Press.

Cerulo, K. A. (2010). Mining the intersections of cognitive sociology and neuroscience. *Poetics*, 38(2), 115-32. doi:10.1016/j.poetic.2009.11.005

Cerulo, K. A. (2014). Continuing the story: maximizing the intersections of cognitive science and sociology. *Sociological Forum*, 29(4), 1012-1019 doi.org/10.1111/soef.12135

Cerulo, K. A. (2017). Embodied cognition: sociology's role in bridging mind, brain, and body. In. Brekhus, Wayne H., & Ignatow. G. (eds), *the oxford handbook of cognitive sociology*. Oxford Handbooks. doi:10.1093/oxfordhb/9780190273385.013.5

Cerulo, K. A., Leschziner, V., & Shepherd. H. (2021). Rethinking culture and cognition. *Annual Review of Sociology*, 47, 63-85. doi.org/10.1146/annurev-soc-072320-095202

Cicourel, A. (1973). *Cognitive sociology: language and meaning in social interaction*. New York: Free Press.

Clark, A. (1997). *Being there: putting brain, body, and world together again*. Cambridge: MIT Press.

- Danna, K. (2014). The study of culture and cognition. *Sociological Forum*, 29(4). doi.org/10.1111/socf.12133.
- Dewey, J. (1930). *Human nature and conduct: an introduction to social psychology*. New York: Modern Library.
- DiMaggio, P. (1997). Culture and cognition. *Annual Review of Sociology*, 23(25), 263–87. doi:10.1146/annurev.soc.23.1.263
- DiMaggio, P. (2002). Why cognitive (and cultural) sociology needs cognitive psychology. In Curelo, Karen A. (ed), *culture in mind: toward a sociology of culture and cognition*. New York & London: Routledge. doi:10.4324/9780203904701
- Doidge, N. (2007). *The brain that changes itself*. New York: Viking press.
- Durkheim, E. (1953). *Sociology and philosophy*. Glencoe, IL: Free Press.
- Durkheim, E. (1973). The dualism of human nature and its social conditions. In Bellah, Robert N. (ed), *on morality and society: selected writings*. Chicago: Univ. of Chicago Press. doi:10.3167/175223005783472211
- Durkheim, E. (1995). *The elementary forms of religious life* (Karen E.Fields, trans). New York: Free Press.
- Durkheim, E., & Mauss, M. (1963). *Primitive classification*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Eliasoph, N., & Lichterman, P. (2003). Culture in interaction. *American Journal of Sociology*, 108:735–94. doi:10.1086/367920
- Fleck, L. (1979). *Genesis and development of a scientific Fact*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ganguly, K. & Poo, M. (2013). Activity-dependent neural plasticity from bench to bedside. *Neuron*, 80(3):729–41. doi:10.1016/j.neuron.2013.10.028
- Goffman, E. M. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday.
- Huttenlocher, P. R. (2002). *Neural plasticity: the effects of environment on the development of the cerebral cortex*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
- Ignatow, G. (2007). Theories of embodied knowledge: new directions for cultural and cognitive sociology?. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37(2), 115–35. doi:10.1111/j.1468-5914.2007.00328.x
- Lizardo, O. (2007). Mirror neurons' collective objects and the problem of transmission: reconsidering stephen turner's critique of practice theory. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 37, 319–50. doi:10.1111/j.1468-5914.2007.00340.x
- Lizardo, O. (2014). Beyond the comtean schema: the sociology of culture and cognition versus cognitive social science. *Sociological Forum*, 29(4), 983–89. doi:10.1111/socf.12130

- Lizardo, O. (2015). Culture, cognition and embodiment. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 5, 576–81. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.10442-8
- Lizardo, O. (2017). Pierre Bourdieu as cognitive sociologist. In W. Brekhus & G. Ignatow (eds.), *the oxford handbook of cognitive sociology* (pp.65-80). Oxford Handbooks. doi:10.31235/osf.io/9fb6h
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and utopia*. London: Routledge.
- Mauss, M. (1973). Techniques of the body. *Economy and Society*, 2, 70–88. doi:10.1080/03085147300000003
- Simmel, G. (1964). *Conflict and the web of group-affiliations*. New York: Free Press.
- Soroori Sarabi, A., Zamani, M., Ranjbar, S., Rahmatian, F. (2023). Innovation – But with Risk: The Strategic Role of IT in Business Risk Management. *Journal of Cyberspace Studies*, 7 (2)
- Strydom, P. (2007). A cartography of contemporary cognitive social theory. *European Journal of Social Theory*, 10(3), 339-356. doi:10.1177/1368431007080699
- Swidler, A. (1986). Culture in action: symbols and strategies. *American Sociological Review*, 51(2), 273–86. doi.org/10.2307/2095521
- Swidler, A. (2001). *Talk of love: how culture matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tomraee, S., Toosi, R. & Aarsalani A. (2024) Perspectives of Iranian Clinical Interns on the Future of AI in Healthcare. *Journal of Cyberspace Studies*, 8(2)
- Turner, S. (2007). Social theory as a cognitive neuroscience. *European Journal of Social Theory*, 10(3), 357–74. doi:10.1177/1368431007080700
- Vaisey, S. (2009). Motivation and justification: a dual-process model of culture in action. *American Journal of Sociology*, 114(6), 1675–1715. doi:10.1086/597179
- Wacquant, L. (1998). The prizefighter's three bodies. *Ethnos*, 63(3), 325–52. doi:10.1080/00141844.1998.9981579
- Weber, M. (1920/1992). *The protestant ethic and the spirit of capitalism* (Talcott Parsons, trans.). London and New York: Routledge.
- Zamani, M., Hosseini, S, H., & Rahmatian, F. (2024). The Role of Education in Successful Business Management. *Journal of Cyberspace Studies*, 8(2).
- Zerubavel, E. (1997). *Social mindscapes: an invitation to cognitive sociology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۳۶

دوره ۱۷، شماره ۱

زمستان ۱۴۰۳

پیاپی ۶۵